

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної
діяльності

СИЛАБУС
вибіркового освітнього компонента
ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТИ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство
освітньо-професійної програми «Музейний менеджмент,
культурний туризм»

Луцьк – 2022

Силабус освітнього компонента «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» підготовки бакалавра, галузі знань 02 Культура і мистецтво, спеціальності 027 Музеєзнавство, пам'ятокзнавство, за освітньо-професійною програмою «Музейний менеджмент, культурний туризм».

Розробник: Гаврилюк С. В., професор, завідувач кафедри музеєзнавства, пам'ятокзнавства та інформаційно-аналітичної діяльності, доктор історичних наук, професор.

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:

(Надольська В. В.)

Силабус освітнього компонента затверджений на засіданні кафедри музеєзнавства, пам'ятокзнавства та інформаційно-аналітичної діяльності
протокол № 1 від 31 серпня 2022 р.

Завідувач кафедри

(Гаврилюк С. В.)

I. ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Найменування показників	Галузь знань, напрям спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика освітнього компонента
Денна форма навчання	Галузь знань 02 Культура і мистецтво	вибірковий
Кількість годин/кредитів 210/7	Спеціальність 027 Музєєзнавство, пам'яткознавство	Рік підготовки: 4-й Семестр: 7-й
ІНДЗ: немає	Освітньо-професійна програма «Музейний менеджмент, культурний туризм»	Лекції: 36 год.
		Практичні (семінари): 36 год.
	Освітній ступінь бакалавр	Самостійна робота: 124 год.
		Консультації: 14 год.
		Форма контролю: залік
Мова навчання	українська	Навчальний план 2020 р.

II. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧА

ППП: Гаврилюк Світлана Віталіївна.

Науковий ступінь: доктор історичних наук.

Вчене звання: професор.

Посада: професор, завідувач кафедри музєєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності.

Контактна інформація: e-mail: romir1991@ukr.net ; тел. +38 (050) 438 73 04.

Дні занять: згідно з розкладом факультету за посиланням

<http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi>

III. ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

1. Анотація курсу. ОК «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» належить до переліку вибірових навчальних дисциплін підготовки бакалаврів за спеціальністю 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство, освітньо-професійною програмою «Музейний менеджмент, культурний туризм» і спрямований на вивчення здобувачами вищої освіти пам'яток фортифікаційного будівництва як складової історико-архітектурної спадщини України; стану збереження і використання замкових комплексів на сучасному етапі; ролі замкових комплексів у культурному туризмі; проблем музеєфікації замкових комплексів України.

2. Пререквізити та постреквізити освітнього компонента.

Пререквізити. Вивчення дисципліни базується на засвоєнні попередніх освітніх компонентів – «Україна: історія, культура, ментальність», «Пам'яткознавство», «Культурний туризм», «Історія і практика екскурсійної діяльності», «Туристичні ресурси».

Постреквізити. Знання, уміння й навички, здобуті в результаті вивчення дисципліни, будуть потрібні для проходження переддипломної практики, написання кваліфікаційної роботи, складання атестаційного екзамену.

3. Мета і завдання освітнього компонента.

Мета освітнього компонента: формування у здобувачів вищої освіти системних знань про стан збереження і використання замкових комплексів в Україні, актуальні, складні і маловирішувані проблеми збереження нерухомих пам'яток в сучасній Україні; шляхи залучення інвестицій з метою порятунку давніх фортифікаційних споруд в українських землях; практичних навичок розробки рекомендацій щодо ефективного збереження та раціонального використання існуючих замкових комплексів в Україні.

Основними завданнями ОК «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» є: ознайомлення здобувачів вищої освіти з публікаціями теоретиків і практиків українського пам'яткознавства, присвяченими вивченню і збереженню замкових комплексів України; вивчення історичного розвитку замкових комплексів України, усвідомлення їх історико-культурної цінності; визначення місця замків в історико-архітектурній спадщині України; дослідження стану збереження і використання замків України на сучасному етапі, виокремлення проблем щодо їх музеєфікації; узагальнення напрацьованого українського досвіду музеєфікації замкових комплексів для подальшого його використання; вивчення європейського досвіду збереження фортифікаційних споруд, зокрема, замків, і можливості його застосування в Україні; простеження співпраці українських і зарубіжних фахівців щодо охорони, належного представлення, музеєфікації

замкових комплексів України.

4. Результати навчання (компетентності).

Вивчення освітнього компонента дасть змогу здобувачам вищої освіти набути наступні компетентності:

Загальні компетентності (ЗК): ЗК 1. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК 5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК 7. Цінування і повага різноманітності та мультикультурності. ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК): СК 3. Здатність діяти відповідно до чинного законодавства (України та міжнародного) у галузі музейної справи, пам'яткоохоронної діяльності та культурного туризму. СК 7. Здатність виконувати комплекс пам'яткоохоронних заходів. СК 8. Здатність забезпечувати ефективне використання та популяризацію об'єктів історико-культурної та природної спадщини відповідно до пам'яткоохоронного законодавства. СК 10. Здатність здійснювати взаємодію музейно-заповідної мережі, об'єктів культурної спадщини з туристичною сферою. СК 11. Комунікувати та співпрацювати з державними і громадськими організаціями, міжнародними музейними, пам'яткоохоронними та туристичними інституціями.

Програмні результати навчання (ПР): ПР 2. Аналізувати й узагальнювати історико-культурний матеріал у певній системі. ПР 4. Визначати стан збереженості музейних предметів, об'єктів історико-культурної спадщини, пам'яток природи та розробляти програму відповідних пам'яткоохоронних заходів. ПР 8. Проводити наукове дослідження нерухомих пам'яток та визначати розмір та значення їх історико-культурної цінності. ПР 9. Складати науково-уніфіковані паспорти на нерухомі пам'ятки. ПР 12. Досліджувати та інтерпретувати історико-культурну інформацію музейних предметів, об'єктів культурної спадщини, природних пам'яток. ПР 15. Формувати план культурно-освітньої роботи та організовувати заходи з популяризації музейних цінностей, об'єктів історико-культурної спадщини, природних пам'яток з врахуванням потреб різних верств населення.

5. Структура освітнього компонента

Назви тем	Усього	Лек.	Практ. (сем.)	Сам. роб.	Конс ульт тації	Форм а контр олно/б али
Тема 1. Предмет, мета і завдання освітнього компонента. Історіографія і джерела.	14	2	2	8	2	УО, ДС / 4
Тема 2. Історія замків України, їх культурна цінність.	10	2	2	4	2	УО, ДС / 4
Тема 3. Замкові комплекси в системі історико-архітектурних пам'яток України: стан їх збереження, напрацьований досвід популяризації	14	2	2	8	2	УО, Р, ДС /4
Тема 4. Музеєфікація як ефективний засіб збереження та використання замків України. Рівень і проблеми музеєфікації.	14		4	8	2	УО, ДС, Р /8
Тема 5. Сучасне використання замків України як об'єктів культурної спадщини.	16	2	2	12		УО, ДС, Р /4
Тема 6. Перспективи включення замкових комплексів до туристичної інфраструктури України.	12	2	2	8		УО, ДС, Р /4
Тема 7. Замкові комплекси Поділля на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.	14	2	2	8	2	УО, ДС, Р /4
Тема 8. Замкові комплекси Волині і Рівненщини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.	14	2	2	8	2	УО, Р /4
Тема 9. Замкові комплекси Східної Галичини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.	16	4	2	8	2	УО, Р /4
Тема 10. Участь Бориса Возницького у вивченні, збереженні і музеєфікації замків України.	12	2	2	8		УО, Р /4
Тема 11. Замкові комплекси Закарпаття на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.	12	2	2	8		УО, Р /4
Тема 12. Замкові комплекси Лівобережжя і Слобожанщини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.	14	4	2	8		УО, ДС, Р, Т / 4
Тема 13. Досягнення і нереалізовані плани щодо збереження замків	14	4	2	8		УО, Р,

України як об'єктів культурної спадщини.						ДС, Т / 4
Тема 14. Загальні тенденції вивчення, збереження і ефективного використання замкових комплексів України у ХХІ ст.	12	2	2	8		УО, ДС / 4
Тема 15. Впровадження в Україні міжнародного досвіду вивчення, збереження і використання замкових комплексів.	12	2	2	8		УО, ДС, Р / 4
Тема 16. Замкові комплекси України у культурному туризмі: стан і перспективи.	10	2	4	4		УО, ДС / 8
Всього						72 балів
Відвідування лекцій, відвідування і робота на практичних (семінарських) заняттях						8 балів
Виконання завдань самостійної роботи						20 балів
Всього годин/ балів	210	36	36	124	14	100 балів

Форма контролю*: ДС – дискусія, Т – тести, Р – реферат, аналіз наукової праці, УО – усне опитування тощо.

6. Завдання для самостійного опрацювання

Самостійна робота здобувачів вищої освіти виконується за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Вона включає і повністю самостійне засвоєння окремих тем дисципліни, і опрацювання тем, які розглядаються під час аудиторної роботи. У ході самостійної роботи здобувачі освіти опрацьовують та конспектують навчальну, наукову і довідкову літературу, виконують завдання, спрямовані на закріплення знань і формування умінь та навичок, готуються до поточного контролю з освітнього компонента.

№ теми	Види, зміст самостійної роботи
1	Опрацювати лекційний матеріал. Ознайомитися із змістом монографій Прибєги Л., Вечерського В., Ричкова П., Луца В., присвячених замковим комплексам України.
2	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття.
3	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття.
4	Опрацювання лекційного матеріалу. Опрацювати публікації Жукової О., присвячені питанням музеєфікації замкових комплексів Хмельницької області, України загалом.
5	Опрацювання лекційного матеріалу.
6	Опрацювання лекційного матеріалу.

7	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготувати реферати про дослідження О. Жуковою замкових комплексів Хмельницької області.
8	Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали Міжнародної наукової конференції «Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини» (Луцьк, 2022 р.). Підготувати презентації за темою семінару.
9	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Підготувати презентації за темою семінару.
10	Опрацювання лекційного матеріалу. Самостійно ознайомитися з віхами біографії Б. Возницького, формуванням його зацікавленості замками України.
11	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Підготувати презентації за темою семінару.
12	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Підготувати презентації за темою семінару.
13	Опрацювання лекційного матеріалу. Ознайомитися із стратегічними планами розвитку туризму в областях України, визначити місце в них замкових комплексів, продумати власні пропозиції щодо впровадження дієвих заходів у збереження замків і фортець України.
14	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття.
15	Опрацювання лекційного матеріалу. Самостійно відшукати приклади допомоги міжнародних організацій з охорони культурної спадщини історико-культурним заповідникам України у період 2014 – 2022 рр.
16	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготувати реферати про туристичний потенціал замкових комплексів України (на прикладі роботи окремих заповідників). Продумати власні пропозиції щодо використання замкових комплексів України у культурному туризмі.

IV. ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

При вивченні освітнього компонента «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» застосовується поточний та підсумковий семестрові форми контролю. Поточна оцінка є сумою балів, які отримує здобувач вищої освіти за: поточну роботу з відповідних тем (80 балів). Також, передбачено обов'язковий контроль засвоєння навчального матеріалу дисципліни, віднесеного на самостійну роботу (20 балів). Поточний контроль (засвоєння окремих тем) проводиться у формі усного опитування або письмового експрес-контролю (тестування) на лекціях та семінарських заняттях, у формі виступів здобувачів вищої освіти з доповідями (рефератами, повідомленнями, есе тощо) при обговоренні навчальних питань на семінарських заняттях.

При вивченні дисципліни необхідно спиратися на конспект лекцій, рекомендовану навчальну та наукову літературу. Вітається використання інших джерел з альтернативними поглядами на ті чи інші питання задля формування продуктивної дискусії з проблем освітнього компонента.

Відвідування занять є обов'язковим. У разі підписання здобувачем вищої освіти індивідуального плану обов'язковим є відвідування лише семінарських занять. Високо оцінюється прагнення здобувачів вищої освіти: регулярно відвідувати заняття; планомірно та систематично засвоювати навчальний матеріал; активно працювати на лекційних і семінарських заняттях, брати участь в обговоренні дискусійних питань; повною мірою долучатися до активних форм навчання; відпрацьовувати пропущені семінарські заняття. З поважних причин (наприклад, хвороба, працевлаштування, міжнародна мобільність) навчання може відбуватись в он-лайн формі.

Недопустимими є: пропуски з неповажних причин та запізнення на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття (окрім випадків, передбачених навчальним планом та методичними рекомендаціями викладача); списування та плагіат.

Здобувачі вищої освіти мають дотримуватися академічної доброчесності: самостійно виконувати усі навчальні завдання, завдання підсумкового контролю. У разі використання ідей, тверджень, відомостей при виконанні усіх завдань, передбачених силабусом, необхідно у формі посилань вказувати на джерела інформації. Дотримуватись норм законодавства про авторське право і суміжні права. Дотримуватись положень «Кодексу академічної доброчесності ВНУ імені Лесі Українки».

У випадку, якщо здобувач освіти не відвідував окремі аудиторні заняття з поважних причин та надав підтверджуючий документ, на консультаціях він має право відпрацьовувати пропущені заняття (усно або у формі тестування) та добрати ту кількість балів, яку було визначено на пропущені теми. Пропущені з поважних причин заняття відпрацьовуються у визначений час згідно затвердженого графіка.

Результати навчання, здобуті здобувачем освіти шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються у ВНУ імені Лесі Українки шляхом валідації. Порядок та процедура визнання регламентується «Положенням про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у ВНУ імені Лесі Українки». Визнанню можуть підлягати такі результати навчання, отримані в неформальній освіті (професійні курси/тренінги, громадянська освіта, онлайн-освіта, професійні стажування тощо), які за тематикою, обсягом вивчення та змістом відповідають як освітньому компоненту загалом, так і його окремому розділу, темі (темам), індивідуальному завданню, які передбачені силабусом навчальної дисципліни. Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та/або інформальній освіті, відбувається в семестрі, що передує семестру початку вивчення освітнього компонента,

або під час вивчення ОК (але не пізніше початку останнього місяця навчання, враховуючи ймовірність непідтвердження здобувачем результатів такого навчання).

Загалом оцінювання здобувачів здійснюється відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти ВНУ імені Лесі Українки». Максимальну кількість балів (100) можна набрати упродовж семестру за результатами виконання усіх видів робіт, які передбачені силабусом.

V. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Семестровий залік виставляється здобувачам освіти на підставі результатів виконання усіх видів запланованої навчальної роботи упродовж семестру за 100-бальною шкалою. У дату складання заліку викладач записує у відомість суму поточних балів, які здобувач освіти набрав під час поточної роботи (шкала від 0 до 100 балів).

У випадку, якщо здобувач освіти протягом поточної роботи набрав менше як 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання, анулюються. Максимальна кількість балів на залік під час ліквідації академічної заборгованості – 100. Повторне складання заліку допускається не більше як два рази: один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан факультету.

Терміни проведення підсумкового семестрового контролю встановлюються графіком навчального процесу.

Перелік питань для підсумкового контролю:

1. Предмет, мета і завдання освітнього компоненту «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини».
2. Історіографія і джерела навчального курсу.
3. Замкові комплекси в системі історико-архітектурних пам'яток України: стан їх збереження, напрацьований досвід популяризації.
4. Шляхи ефективного збереження та раціонального використання замкових комплексів України у XXI ст.
5. Правове забезпечення охорони замкових комплексів в Україні.
6. Музеєфікація як ефективний засіб збереження та використання замків України. Рівень і проблеми музеєфікації.
7. Сучасне використання замків України як об'єктів культурної спадщини. Вивчення і впровадження міжнародного досвіду.

8. Перспективи включення замкових комплексів до туристичної інфраструктури України.
9. Замкові комплекси Поділля на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
10. Замкові комплекси XII–XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
11. Замкові комплекси Волинської області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
12. Замкові комплекси Рівненської області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
13. Замки Тернопільщини у культурному туризмі України.
14. Діяльність історико-культурного заповідника «Замки Тернопілля».
15. Замкові комплекси Східної Галичини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
16. Участь Бориса Возницького у вивченні, збереженні і музеєфікації замків України.
17. Замкові комплекси Закарпаття на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
18. Замкові комплекси Лівобережжя на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
19. Замкові комплекси Слобожанщини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
20. Стан і перспективи музеєфікації Олицького замку на Волині.
21. Досягнення і нереалізовані плани щодо збереження замків України як об'єктів культурної спадщини.
22. Загальні тенденції вивчення, збереження і використання замкових комплексів України, перспективи залучення міжнародного співтовариства.
23. Віктор Вечерський – дослідник замків і фортець України.
24. Впровадження в Україні європейського досвіду вивчення, збереження і використання замкових комплексів.
25. Впровадження в Україні світового міжнародного досвіду вивчення, збереження і використання замкових комплексів.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90 – 100	Зараховано
82 – 89	
75 – 81	
67 – 74	
60 – 66	
1 – 59	Незараховано (необхідне перескладання)

VII. Рекомендована література

1. Вечерський В. Збереження замків – завдання для українського бізнесу. *Бізнес України*. 2006. Жовтень. С. 68–73.
2. Вечерський В. В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. Київ: Видавничий дім А. С. С., 2005. 586 с.
3. Вечерський В. В. Фортеці й замки України. Київ : Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, 2011. 664 с.
4. Гаврилюк С., Гаврилюк О. Український зодчий В. Леонтович і дерев'яна сакральна архітектурна спадщина Волині. *Минуле і сучасне Волині і Полісся. Любешівщина в історії України і Волині*. Науковий збірник. Випуск 68. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, Луцьк–Любешів. Упоряд.: Г. Бондаренко, О. Кух, А. Силук, А. Шваб, С. Чибирак. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2020. С. 420–423.
5. Годованюк О. Пам'ятки будівельної діяльності князів Острозьких у м. Острозі. *Острозька давнина*. Львів, 1995. Вип. 1. С. 40–58.
6. Гончарова К. В. Музеефікація архітектурних об'єктів в системі реставраційних заходів в Україні протягом 1950-х – 1980-х рр. *Проблеми збереження та вивчення музейних пам'яток. Сучасний стан, новітні технології, перспективи*. Київ : Нац. Києво-печерський істор.-культ. заповідник, 2011. С. 569–575.
7. Дзембас О. Деякі наслідки дослідження Невицького замку у 2005 р. *Археологічні дослідження в Україні*. 2006. С. 160–165.
8. Жукова О.В. Музеефікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження. *Археометрія та охорона історико-культурної спадщини*. Київ, 2004.
URL: [http:// www.myslenedrevo.com.ua](http://www.myslenedrevo.com.ua).

9. Жукова О.В. Окремі аспекти організації збереження пам'яток фортифікаційного будівництва в Україні. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2007. Вип. 20. С. 33–40.
10. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: https://urst.com.ua/pro_kulturu/st
11. Іващенко А. В., Мащенко А. А. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2017 (березень). № 3 (43). С. 131–134.
12. Івлєва В. П. Методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки. *Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень*. 2008. Вип. 2. С. 14–28.
13. Каднічанський Д. А., Завадовський Т. Б. Замковий туризм. Курс лекцій. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 138 с.
14. Ковальчук Є. Музеєфікація об'єктів культурної спадщини. *Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини*: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олка, 29 – 30 жовтня 2021 року; упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2022. С. 13–18.
15. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 486 с.
16. Лисий І. Вектори музеєфікації замків Івано-Франківської області. URL: <https://www.akademia.edu/34051713>.
17. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів : Центр Європи, 2009. 200 с.
18. Пам'ятки культури й містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання / В. Вечерський, О. Годованюк, Є. Тиманович та ін. За ред. А. Мардена та В. Вечерського. Київ : Техніка, 2000. 501 с.
19. Прибега Л. Замки та фортеці України. Київ : Видавництво «Мистецтво», 2019. 192 с.
20. Ричков П., Луц В. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. Київ : Техніка, 2002. 168 с.
21. Шуляр А. Свірзький замок. *Галицька брама*. 2003. № 10–12 (106–108). С. 11–13.